

Erbouwen hiez Vavianâ und wart Wiennâ genant.¹ Dějiny Vídně do 13. století očima Janse Enikela

Anna Zvířecí

ERBOUWEN HIEZ VAVIANÂ UND WART WIENNÂ GENANT. THE HISTORY OF VIENNA UP TO THE 13TH CENTURY THROUGH THE EYES OF JANS ENIKEL

This paper contains a treatise on the description of the founding of Vienna in *The Book of Princes* by Jans Enikel († approx. 1302). This description is presented in contemporary Middle High German verse literature as a solitary work. Enikel's narrative about Vienna was adopted by the chroniclers Leopold of Vienna and Thomas Ebendorfer in the 14th and 15th centuries.

KEYWORDS:

Vienna; Jans Enikel; *The Book of Princes*; Middle High German verse chronicles; chroniclers' depictions of antiquity and the Middle Ages

Hledat svědectví o městech v kronikářských pramenech 13. století se může jevit jako práce vsutku sisyfovská. Je možné konstatovat, že zmínky o dějinách měst se ve středoevropských narativních pramenech objevují ve větší míře až od poloviny 14. století, ve kterém se začal prosazovat fenomén městských kronik. Města však existovala i dříve, co tedy o nich poznamenali autoři starších generací? K zodpovězení této otázky nejprve stanovme geografické ohraničení pramenů pro tuto modelovou studii: oblast jihoněmeckého kulturního okruhu, pod nějž zahrňme Rakousy, Štýrsko, Korutany a Bavorsko. Jedná se o regiony, pro které byly především v průběhu 13. století typické veršované texty ve střední horní němčině. Kánon těchto pramenů je takřka nepřehledný. Vyskytují se v něm díla básnická a lyrická (Walther von der Vogelweide, mistr Tannhäuser), básnické epy (*Frauendienst* a *Frauenbuch* Ulricha z Liechtensteinu) i díla nejruznějších kronikářských žánrů (*Světová kronika* Rudolfa von Ems, *Světová kronika* a *Knihy o knížatech* Janse Enikela, *Veršovaná kronika* Otakara Štýrského). Ve všech těchto textech je možné od druhé poloviny 13. století určit drobné zmínky o městech najít.²

1 Phillip STRAUCH (ed.), *Jansen Enikels Werke. Fürstenbuch*, MGH Deutsche Chroniken III, Hannover — Leipzig 1900 (dále jen Enikel, *Fürstenbuch*), v. 39, 41.

2 Marie BLÁHOVÁ, *Rýmované kroniky v národních jazycích jako historický pramen (příspěvek k problematice výpovědní hodnoty historiografických pramenů)*, in: AUC. Philosophica et historica 2, 1995, s. 7–33; TÁŽ, *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila*. 3. *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila v kontextu středověké historiografie latinského kulturního okruhu a její pramenná hodnota*, Praha 1995; Leopold HELLMUTH, *Zur Entstehungszeit der Weltchronik des Jans Enikel*, Österreich in Geschichte und Literatur 29, 1985, s. 163–170; Maria HORNUNG, *Der Durchbruch einer spezifisch landesgebundenen Eigenart in der österreichischen Literatur des späten 13. Jahrhunderts*, in: Rudolf Schützeichel (ed.), *Studien zur deutschen Literatur des Mittelalters*, Bonn 1979, s. 522–529; Ursula LIEBERTZ-GRÜN, *Das andere Mit-*

Pro další zúžení pramenného vzorku si nyní vyberme zmíněné středohornoněmecké veršované kroniky. Ty většinou mají v centru své pozornosti panovníka. Postavám panovníků je podřízena velká část vyprávění a také koncepce kronik. Města často zaujímal roli panovnického sídla, ve vymezeném období to byly Vídeň a Praha pro Přemysla Otakara II. a později Vídeň pro Rudolfa Habsburského. Jakou roli tedy hraje město na stránkách středohornoněmeckých veršovaných kronik? Město představuje většinou cíl, zastávku na cestě nebo místo určité události. Zpravidla se jedná o slavnosti jako například svatbu Václava II. a Jitky — Guty Habsburské v Chebu ve *Veršované kronice* Otakara Štýrského nebo korunovaci Václava II. v Praze popsanou v téže kronice, založení skotského kláštera ve Vídni v *Knize o knížatech* Janse Enikela nebo uvítání babenberských vévodů po návratu z cest tamtéž.³

V přebohatých tématech jednotlivých kronik se objevují zmínky o městech a jeví se jako připomenutí či osvěžení samozřejmých znalostí, ale většinou se jedná jen o drobné poznámky bez větší koncepce a kontinuity. Výjimku představuje kronikář Jans Enikel, který ve své *Knize o knížatech* na několika místech připomenul starší dějiny Vídně.

JANS ENIKEL

Jans, jehož lze v literatuře dohledat též pod jménem Jansen Enikel, sepsal dvě do dnešní doby dochovaná díla — *Světovou kroniku* (*Weltchronik*) a *Knihu o knížatech* (*Fürstenbuch*). Jedná se o příklady středohornoněmeckého veršovaného písemnictví druhé poloviny 13. století. *Světová kronika* je starší, obsahuje 28 958 veršů. Jans Enikel v ní popisuje dějiny světa od jeho stvoření přes nejznámější příběhy Starého zákona, dějiny vybraných císařů starověkého Říma konče Konstantinem Velikým až k císaři Fridrichu II. V takto podaných dějinách světa není místo pro lokální události, těm je vyhrazena *Knihu o knížatech*.⁴

telalter. Erzählte Geschichte und Geschichtskentntnis um 1300. Studien zu Ottokar von Steiermark, Jans Enikel, Seifried Helbling, München 1984; Ralph MARKS, Die Entwicklung nationaler Geschichtsschreibung, Frankfurt am Main 1987; Gesine MIERKE, Riskante Ordnungen. Von der Kaiserchronik zu Jans von Wien, Berlin 2014.

- 3 Joseph SEEMÜLLER (ed.), *Ottokars Österreichische Reimchronik*, MGH Deutsche Chroniken V/1–2, Hannover 1890, v. 17859nn., především 18859–17862, 17876–17879, 17790–17800; více viz František KUBŮ, *Chebská svatba roku 1285*, in: Zdeněk Hojda — Jiří Pešek — Blanka Zilynská (edd.), *Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového*, Praha 1992, s. 29–35; J. SEEMÜLLER (ed.), *Ottokars Österreichische Reimchronik*, v. 69034–69300; Enikel, *Fürstenbuch*, v. 961–970, 1087–1091, 1119–1127, 1735nn.
- 4 Více viz mj. Raymond Graeme DUNPHY, *The Presentation of Old Testament Material in Jans Enikel's Weltchronik: daz was ein Michel Wunder*, Göppingen 1998. Jansen Enikel není v kompozici *Světové kroniky* jedinečný, podobné schéma biblických a starověkých dějin předkládá i mj. Rudolf von Ems či Heinrich von München. K problematice světových kronik více viz např. Helmut BRACKERT, *Rudolf von Ems. Dichtung und Geschichte*, Heidelberg 1968; Xenja von ERTZDORFF-KUPFER, *Rudolf von Ems, Untersuchungen zum höfischen Roman im 13. Jahrhundert*, München 1967; Ursula LIEBERTZ-GRÜN, *Gesellschaftsdarstellung und Geschichtsbild in Jans Enikels Weltchronik. Mit Notizen zu Geschichtserkenntnis und Geschichtsbild*

Kniha o knížatech obsahuje 4 258 veršů, zahrnuje vyprávění o vybraných příslušnících babenberské dynastie, a právě její úvod ukazuje, jak Enikel svému obecenstvu představil dějiny Vídně. Na fakt, že vznikla až po *Světové kronice*, můžeme usuzovat podle několika odkazů na její text, které Enikel v *Knize o knížatech* poznamenal. Autograf ani jednoho Enikelova díla není dochovaný, většina bádání 20. století se zakládá na edici Philippa Straucha z roku 1900.⁵

Nejen ohledně textů samotných, ale i ohledně osobnosti Janse Enikela panuje mnohem více spekulací než jistot. Jeho životní data nejsou známa, kronikář není listinně doložen. Historická literatura předpokládá jeho životní data mezi roky 1230/40–1290/1302. V *Knize o knížatech* uvádí, že je pravý Vídeňan („rehter Wiener“) a že ve Vídni vlastní dům („der sitzt ze Wienn in der stat mit hûs“). Sám sebe označuje jako „Jan[s] von Wien“ či „Johans“, nebo „her Jansen enichel“.⁶ Otto Brunner předpokládá, že titul „her“ (pán) bylo označení vídeňské vyšší měšťanské vrstvy. Enikelova rodina patřila k řemeslníkům a obchodníkům s tkalcovským zbožím. Ve své *Fürstenbuch* informuje Enikel o měšťanstvu podrobně, mnohé zná jménem, domem, povoláním, tudíž se v této oblasti pravděpodobně dobře orientoval.⁷

Jans Enikel je v odborné literatuře (nosné jsou především studie Josepha Seemüllera a Otto Brunnera) zařazován k nově se etablojící měšťanské vrstvě.⁸ V listinném materiálu lze dohledat jeho děda, který je doložen ve vídeňských městských privilegiích z let 1278 a 1290. Joseph Seemüller předpokládá, že Jans Enikel může být představitelem společenské vrstvy, která se ve Vídni etablovala rychleji než kde jinde. Od vymření babenberské dynastie postrádala Vídeň panovnický dvůr, a o to rychleji se podle Seemüllera mohla rozvíjet šlechticko-měšťanská kultura.

Patrně nezodpověditelnou otázkou zůstává přesný původ Janse Enikela. Rovněž nevíme, jaké mohl mít vzdělání, ani co bylo zdrojem jeho inspirace. Pro Vídeň 13. století můžeme předpokládat několik farních škol, ovšem bez přímých pramenných dokladů. Předpokládejme, že inspirující mohlo být prostředí babenberského dvora, jehož „aura“ mohla ve Vídni přetrvávat i po roce 1246. Tento dvůr byl místem setkávání Walthera von der Vogelweide, mistra Tannhäusera či scholastika Petra von Wien, je-

im Mittelalter, Euphorion. Zeitschrift für Literaturgeschichte 75, 1981, s. 71–99; Ottokar LORENZ, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Von der Mitte des dreizehnten bis zum Ende des vierzehnten Jahrhunderts*, Berlin 1870, s. 242nn.; Horst BRUNNER (ed.), *Studien zur Weltchronik Heinrichs von München I. Überlieferung, Forschungsbericht, Untersuchungen, Texte*, Wiesbaden 1998; Bernd THUM, *Literatur als politisches Handeln. Beispiele aus der Umkreis der letzten Babenberger*, in: Alfred Ebenbauer — Fritz Peter Knapp — Ingrid Strasser (edd.), *Österreichische Literatur zur Zeit der Babenberger. Vorträge der Lilienfelder Tagung 1976*, Wien 1977, s. 256–277.

5 Enikel, *Fürstenbuch*; Phillip STRAUCH (ed.), *Jansen Enikels Werke. Weltchronik*, MGH Deutsche Chroniken III, Hannover — Leipzig 1900 (dále jen Enikel, *Weltchronik*).

6 Enikel, *Fürstenbuch*, v. 19–23, 26, 84nn.; Enikel, *Weltchronik*, v. 21, 83–87.

7 Otto BRUNNER, *Das Wiener Bürgertum in Jans Enikels Fürstenbuch*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 58, 1950, s. 550–574, zde s. 550nn.

8 Joseph SEEMÜLLER, *Deutsche Poesie vom Ende des XIII. bis in den Beginn des XVI. Jahrhunderts*, in: *Geschichte der Stadt Wien III*, Wien 1903, s. 1–81; O. BRUNNER, *Das Wiener Bürgertum*, s. 550nn.

jichž tvorba mohla zůstat v povědomí vyšší vídeňské společnosti po delší dobu. Stejně tak problematickou otázkou jsou zdroje Janse Enikela. Jistější jsou prameny, které používal pro sepsání *Světové kroniky* (Bible, *Německá císařská kronika*, *Imago mundi* Honoria Augustodunensia, *Historia scholastica* Petra Comestora). Pro určité pasáže *Knihy o knížatech* předpokládáme jako zdroje díla autorů přítomných u vídeňského babenberského dvora (Walther von der Vogelweide, mistr Tannhäuser) a texty rakouské annalistiky (klosterneuburské či melkské anály).⁹

Kdo bylo obecenstvo Janse Enikela je otázka, kterou nelze zodpovědět s jistotou. I na základě zmínek, které o sobě ve svém díle zanechal, můžeme usuzovat na jeho soukmenovce, příslušníky vídeňské vyšší vrstvy. Již bylo zmíněno, že Otto Brunner hovoří o šlechticko-měšťanské společnosti.¹⁰ Nejasnosti provází i osudy kronikáře — sděluje, že vlastní ve Vídni dům a že je pravý Vídeňan. Jeho dědeček je doložen v listinném materiálu jako obchodník se sukem. Josef Seemüller, jehož úvahy předcházejí již zmíněným tezím Otto Brunnera, předpokládá, že hlavně *Knihy o knížatech* byla určena vídeňskému šlechticko-měšťanskému kruhu, který mohl mít zájem na ukotvení vlastní identity.¹¹ Idea „starých dobrých babenberských časů“ byla po třech generacích stále živá. Protiklad k těmto starým dobrým časům představovala doba vlády Přemysla Otakara II. a také nástup habsburské dynastie, jejíž přijetí v Rakousích nebylo bezkonfliktní, připomeňme například povstání v Dolních Rakousích v letech 1308–1309. Enikel však své vyprávění končí bitvou na Litavě a smrtí Fridricha II. Bojovného. Proč další události již nelíčí, není jasné — autograf není dochovaný a můžeme jen předpokládat, že buď kroniku nechtěl, nebo naopak nestihl dovést dál. V literatuře nejčastěji zmiňované náměty z *Knihy o knížatech* jsou následující: zmínky o významných kláštřích, například založení tzv. skotského kláštera, o dvorských slavnostech, mimo jiné uvítání Fridricha II. Babenberského ve Vídni, a především pak střety s uherskou armádou vrcholící bitvou u Litavy v roce 1246. Lze tedy konstatovat, že *Knihy o knížatech* je pramen složený z několika sugestivních obrazů, které ukazují na události, které se vymykaly reáliím každodenního života.

DĚJINY VÍDNĚ OČIMA JANSE ENIKELA

Podívejme se nyní na Enikelův narativ o dějinách Vídně. První část představují počátky města, druhou pak činy příslušníků babenberské dynastie. Nutno podotknout, že Enikelovým cílem pravděpodobně nebylo popsát dějiny Vídně — zmínky o městě

⁹ Joachim BUMKE, *Höfische Kultur. Literatur und Gesellschaft im hohen Mittelalter I*, München 1990; R. G. DUNPHY, *The Presentation*; H. BRACKERT, *Rudolf von Ems*; Xenja von ERTZ-DORFF, *Rudolf von Ems. Untersuchungen zum höfischen Roman im 13. Jahrhundert*, München 1967; U. LIEBERTZ-GRÜN, *Gesellschaftsdarstellung*.

¹⁰ Petr CSENDES — Ferdinand OPLL (edd.), *Wien. Geschichte einer Stadt I. Von den Anfängen bis zur Ersten Wiener Türkenbelagerung (1529)*, Wien — Köln — Weimar 2001, s. 103; J. SEEMÜLLER, *Deutsche Poesie*; O. BRUNNER, *Das Wiener Bürgertum*, s. 550nn.; Rolf BAUER, *Österreich. Ein Jahrtausend Geschichte im Herzen Europas*, Berlin 1970.

¹¹ J. SEEMÜLLER, *Deutsche Poesie*, s. 55.

a životě v něm prosakují líčením činů babenberských panovníků, na které je primárně zaměřena pozornost. Lze uvažovat o tom, že Enikel cítil ve Vídni ukotvení babenberské moci, a proto potřeboval zdůraznit příběh a tím i význam města. Poukázání na založení Římány mohlo znamenat kontinuitu v dějinách a předurčení města k velkému významu.

Kronikářova první zmínka, kterou lze k Vídni vztáhnout, představuje sdělení, že kdysi bylo v Rakousích pohanství, ovšem záhy nemělo pohanství nad křesťanstvím žádnou moc. Hlavní město bylo tehdy Tulln na Dunaji, vystavěné již Římány ke kontrole dunajské flotily a doložené pod názvem Comagena. Enikel uvádí pouze jméno; že byl Tulln založen Římány a posléze byla lokalita využívána ke kontrole dunajské flotily ani nic jiného nezmiňuje. V následujícím verši přechází k Vídni — založena byla Vaviana a později byla zvána Vídni, jak je tomu dodnes. Formulace „jak je ještě dnes známo“ („als si noch hiut ist bekant“) je zde velmi častá, Enikel takto uzavírá každé čtyřverší. Kronikář nezmiňuje Kelty ani římské legie, rozlišuje pouze pohany a křesťany. Než však přejde k počátkům křesťanství ve Vídni, zmiňuje její geografickou polohu — teče tam „voda“, která není bezejmenná, nýbrž se (opět zdůrazněno, že „dodnes“) nazývá Dunaj. Z druhé strany města protéká menší říčka, zvaná Vídeňka. Zde stojí za zmínku, že ve vztahu k Vídni používá Enikel výraz město („stat“).¹² Jako další historický okamžik po založení města uvádí Enikel stavbu kostela sv. Ruprechta, dodnes nejstaršího kostela stojícího ve Vídni. Kronikář uvádí, že si kostel Vídeňané od základů postavili svépomocí, právě k poctění sv. Ruprechta, a jednalo se o první faru ve Vídni. Podrobně líčí, jak dosud podmáčený pozemek důkladně vysušili a vyhloubili pro kostel pevné základy.¹³

12 Enikel, *Fürstenbuch*, v. 29–95: „Hie enphor was Ôsterrîch / ze wâre unde sicherlîch / niht wan ein heidenschaft / und hêt an kristen niht die kraft, / und way ey ye wâre / klein und enge gare. / Tuln was des landes houptstat, / als man mich ez tihten bat. / dar nâch über manic jâr / wart ein stat ze wâr / erbouwen [diu] hiez Vavianâ, / sît wart si schön umbmûrt sâ / und wart Wiennâ genant, / als si noch hiut ist bekant. / dâ rinnet ein wazzer nâhen bî, / zwâr daz ist niht names vrî, / daz wart Tuonouwe genant, alz ez noch hiut ist bekant; / enthalp mere und bî dem Rîn erketten man des [wazzer] namen schîn. / anderhalb bî der stat / rinnet ein kleinez wazzer drât, / daz ist Wienne genant, / als ez noch hiut ist erkant. / Nû ist mit leider niht bekant / wie der heiden wær genant, / der herre dar innes was, / wan ich sîns namen niht enlas. / Kunt ich nû wol bediuten / allen guoten liuten, / sô sagt ich gerne an dire vrîst, / wie Wienne her gestiftet ist / und ouch Ôsterrîch daz lant, / daz ist mit wan ein teil bekant, / dâ von muoz ich ein wênic sagen, / mîn zung wil ez niht verdagen: / Wienn was ê ein heidenschaft / und hêt an liuten niht die kraft / wan dâ niht wan ein hof lac — / er was ein heiden der sîn pflac. / der hof wart der Perchhof genant, / der ist noch manigem wol bekant, / wan sich der nam verkêret hât / ye Wienne in der guoten stat: / ê hiez er Vavianâ; / und lac ouch niht mêr hiuser dâ / wan der hof besunder. / dâ gie manickunder / in einem werd der lac dâ bî; / swie der selb [wert] nû blôz sî, / dô stunden doch boume âne yal / in dem werde über al. / dar in day wilt hêt guoten gemacht, / vil manigez man dâ loufen sach; / der vie der heiden genuoc, / vil manigez er nider sluoc; / des moht er dâ gerne sîn. / er stifte ein wênigz stetelîn, / daz hiez er Vavianâ, / sît wart ez schön umbmûrt dâ / und wart Wiennâ genant; / sît wart si wîten erkant.“

13 Enikel, *Fürstenbuch*, v. 29nn.: „Hie enphor was ôsterrîch, / ze wâre und sicherlîch / niht wan ein heidenschaft / und hêt an kristen niht die kraft [...]“; v. 35: „Tuln was des landes

Pomyslnou druhou část Enikelova narativu o dějinách Vídně tvoří příhody jednotlivých příslušníků babenberské dynastie. Jako prvního zmiňuje Albrechta. Označuje jej za „prvního správce Rakous“ („vogt“), zároveň nešetří ctnostmi, kterými jej častuje. Vzápětí přechází k označení kníže („fürst“) a markrabě („marcgráf“).¹⁴ Dále zmiňuje jeho nástupce Ernesta i mnohé další — Leopolda I., Jindřicha I., Leopolda II., jenž je u kronikáře často směřován s Leopoldem III., a taktéž je zmíněn Leopold IV. Zvláštní pozornost věnuje Jindřichu Jasomirgottovi, za jehož největší dílo nepovažuje prosazení tzv. Privilegia minus, ale založení kláštera skotské misie u severního kraje vídeňských hradeb. Za vrchol babenberského období považuje Enikel období Leopolda VI., zmiňuje jeho dobré vztahy s vídeňskými měšťany, jejich vzájemné obdarovávání kůží, pásky i šperky a přivítání Leopolda VI. při příjezdu do Vídně z blíže neurčené cesty. Oproti němu je Leopold V., zahynuvší na křížové výpravě, postaven do pozadí.

Po vrcholném období vlády Leopolda VI. přichází k Vídni uherské nebezpečí. Podle Enikela (ostatně i dalších pramenů) nebylo město přímo ohroženo, ale nedaleko od něj bylo možné uherskou armádu zpozorovat. Vrchol „uherské“ pasáže představuje líčení bitvy u Litavy a nářek jak nad osiřelými Rakousy, tak padnuvším posledním babenberským vévodou Fridrichem II. Bojovným. Na konec kroniky je připojena ještě babenberská genealogie. Není jisté, zda patří k dílu Janse Enikela, nebo byla dodána později.

Pokud bychom chtěli provést alespoň rámcové srovnání s jinými prameny, pro dobu 13. století nenalzáme středohornoněmecký veršovaný text z jihoněmeckého kulturního okruhu, který by se věnoval buď Vídni, nebo jinému městu. Nabízí se tedy jiná otázka. Bylo toto vyprávění Janse Enikela o založení Vídně inspirací pro některé kronikáře následujících generací? Ano, pravděpodobně pro dva — Leopolda z Vídně a Thomase Ebendorfera. Oba tvořili v oblasti Vídně a Rakous.

Část badatelů pokládá za autora *Rakouské kroniky o 95 vládách* (Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften) z druhé poloviny 14. století člena augustiniánského řádu Leopolda z Vídně, někteří z badatelů se kloní k anonymitě autora.¹⁵ Leopold z Vídně představoval významnou osobnost intelektuálního vídeňského života druhé poloviny 14. století, byl členem řádu augustiniánů-eremitů a působil na teologické

hauptstat“; v. 43nn.: „erbuowen [diu] hiez Vavianâ / sît wart si schôn umbmûrt / und wart Wiennâ genant, / als si noch hiut ist bekant.“; v. 49nn.: „anderhalb bî der stat / rinnet ein kleinez wazzer drât, / daz ist Wiene genant, / als ez noch hiut ist erkant“; v. 53nn.: „Nû ist mir leider niht bekant, / wie der heiden wær genant, / der herre da iune was.“; v. 103: „ûf der heide“; v. 105nn.: „diu red begunde in allen / viel rehte wol gevallen. / dô wart diu grunt fest gegraben / und ouch diu kirch schôn erhaben / und wart gewiht alsô hêre / in sant Ruoprehtes êre, / als si noch hiut ist bekant, / in Wiene si diu pharr wart gnant“.

14 Enikel, *Fürstenbuch*, v. 119nn.: „Der êrst vogt in ôsterlant, / der selb was Albreht genant“; v. 114: „ein fürst rîche“; v. 117: „ein tugenhthafter man“; v. 119: „der êrst vogt in ôsterlant“; v. 125: „er was marcgrâf und herre dâ“.

15 Joseph SEEMÜLLER (ed.), *Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften*, MGH Deutsche Chroniken VI, Hannover 1909; Friedrich LINZBERGER, *Die Erzählstrukturen der österreichischen Chronik von den 95 Herrschaften*, Berlin 1977; Erik KÜHNELT, *Die Überlieferungszusammenhänge der Österreichischen Chronik von den 95 Herrschaften*, diplomová práce, Institut für Geschichte, Historisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät, Universität Wien, Wien 2013.

fakultě vídeňské univerzity. Ať už byl však vypravěčem příběhů uvedených v této kronice kdokoliv, vidíme v ní značnou inspiraci dílem Janse Enikela. V *Rakouské kronice o 95 vládcích* se setkáváme s vyprávěním o stavbě kostela sv. Ruprechta, stejně jako s prvními markrabaty Albrechtem, Ernestem a několika dalšími.¹⁶ Podobnou inspiraci lze spatřit v díle dalšího teologa, rektora vídeňské univerzity a kronikáře Thomase Ebendorfera (1388–1464) *Chronica Austriae*.¹⁷ Ve své kronice zaměřené na dějiny Rakous přihlédl Ebendorfer k Enikelově *Knize o knížatech* pravděpodobně jen jednou, a to při líčení založení města Vídně.¹⁸

Komparace s dalšími prameny není beze zbytku možná. Další narativní středohornoněmecké prameny vznikly buď v pozdější etapě dějepisectví v období rozkvětu městského kronikářství, nebo se o dějinách Vídně příliš nezmiňují.¹⁹ Inspirace v *Knize o knížatech* Janse Enikela u Leopolda z Vídně a Thomase Ebendorfera však může znamenat, že Enikelova *Knih o knížatech* neztratila v následujících desetiletích a staletích na významu. Naopak, dějepisectví oblasti Rakous z ní mohlo vycházet pro události založení Vídně a částečně též pro některé okamžiky spojené s babenberskou dynastií.

* * *

V každé knize o dějinách Vídně lze k období starších dějin najít následující témata — římské založení, christianizaci, babenberskou vládu, interregnum, vládu Přemysla Otakara II. a nástup Habsburků s důrazem na Rudolfa IV. Zakladatele. V první části —

16 Enikel, *Fürstenbuch*, v. 55nn.: „Tuln was des landes hauptstat, / als man mich ez tihten bat. / dar nâch über manic jâr / wart ein stat ze wâr / erbouwen hiez Vavianâ“; v. 65nn.: „Wienn was ê ein heidschaft / und hêt an liuten niht die kraft, / wan dâ niht wan ein hof lac — / er was ein heiden der sîn pflac. / der hof wart der Perchhof genant. / der ist noch manigem wol bekant“. J. SEEMÜLLER (ed.), *Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften*, s. 88: „Buch II. Von dem land ze Österreich. Nu chûm ich hinwider and as edel lande ze Österreich. Ez ist ze wissen, ee denn Wienn gepawet ist, was Tûlen haubstat in Österreich, und da nu dise stat Wienn leit was ain gejaidhoff, der noch heut haisset der Perkchhoff: da lagen oft durch gelustes willen die fürsten. Die erste chirchen ze Wiene was die chirchen sand Rûprechts.“

17 Alphons LHOTSKY (ed.), *Thomas Ebendorfer, Chronica Austriae*, MGH Scriptorum rerum Germanicarum. Nova series XIII, Berlin — Zürich 1967.

18 Enikel, *Fürstenbuch*, v. 55nn.: „Tuln was des landes hauptstat, / als man mich ez tihten bat. / dar nâch über manic jâr / wart ein stat ze wâr / erbouwen hiez Vavianâ“; v. 65nn.: „Wienn was ê ein heidschaft / und hêt an liuten niht die kraft, / wan dâ niht wan ein hof lac — / er was ein heiden der sîn pflac. / der hof wart der Perchhof genant. / der ist noch manigem wol bekant“. A. LHOTSKY (ed.), *Thomas Ebendorfer, Chronica Austriae*, Liber II, s. 58: „Erat tunc temporis civitas Tullna famosa, antequam Vienna capitalis esset erecta, que suum sumpisse dicitur exordium a quandam venacionis curia in Alto nunc foro sita et Perighoff tempore presencie Iulii Cesaris vocitata, cui et structuram indicia plurimum favent in eadem curia.“

19 Erich ZÖLLNER (ed.), *Die Quellen der Geschichte Österreichs*, Wien 1982, s. 50nn., 82, 103nn. — například Wiener Annalen, Kleine Klosterneuburger Chronik atd.

založení až babenberská dynastie — se toto vyprávění shoduje s Jansem Enikelem. Enikelovo dílo je dochované v několika rukopisech, převážně z Bavorska. Proto je možné uvažovat, že jeho vyprávění se šířilo i v pozdním středověku a bylo přejato Leopoldem z Vídně a Thomasem Ebendorferem, jejichž texty se staly podkladem pro raně novověké narativy.

Žádný jiný středohornoněmecký veršující vypravěč 13. a 14. století nepopisuje počátky Vídně tak podrobně jako Jans Enikel, byť i zde se jedná jen o necelých sto veršů. Kdybychom měli zmínit jeho současníka, tak Otakar Štýrský Vídeň zmiňuje pouze jako cíl cesty nebo místo pobytů Přemysla Otakara II., respektive příslušníků habsburské dynastie. U Sefrieda Helblinga bychom našli zmínky o společenské situaci počátku 14. století, ovšem Vídeň je zde povětšinou uvedena jen jako kulisa děje. Ostatní kronikáři z jihoněmeckého regionu (Rudolf von Ems, Heinrich von München) se věnují — stejně jako Jans Enikel ve *Světové kronice* — dějinám starověkých civilizací, převyprávění starozákonních příběhů či kapitolám z historie starověkého Říma.

Kdybychom chtěli odhlédnout od kronik a listinného materiálu, zbývá nám pro vymezené období ještě řada děl minnesängrů. Je známo, že například Walter von der Vogelweide uváděl vídeňský babenberský dvůr jako místo, kde se mnohému naučil, či lze zmínit anonymní báseň o skonu Leopolda V. na křížové výpravě. Jansen Enikel skládá babenberské období z atraktivních obrazů — zakladatelská činnost, přivítání vévodů ve Vídni, boje s Uhry a tak dále. Podobná témata jsou náměty mnoha dalších soudobých kronik, tudíž předpokládejme, že publikum poptávalo především „senzační“ vyličení minulosti.

Na základě Enikelova narativu i dalších uvedených zmínek snad lze představit babenberskou Vídeň druhé poloviny 12. století a první poloviny 13. století jako nejen politické, ale i kulturní centrum, které ztrácí na významu po bitvě na Litavě. Enikel se snaží toto období připomenout v časech následujících, se kterými se vídeňská, respektive rakouská vyšší společnost nechtěla ztotožnit. Obraz starobylého města založeného Římany zkombinovaný s popisem sídelního města významných babenberských panovníků byl však narativ jiný, který později převzali do svých kronik Leopold z Vídně a Thomas Ebendorfer a který je častým schématem nejstarších dějin Vídně i v moderních textech o tomto městě.

RÉSUMÉ:

Jans, also called Jansen Enikel, wrote two works — *The World Chronicle* (Weltchronik) and *The Book of Princes* (Fürstenbuch). These are examples of Middle High German verse literature of the second half of the 13th century. *The World Chronicle* is older and contains 28,958 verses. In it, Jans Enikel describes the history of the world from creation through the best-known stories of the Old Testament, to the histories of selected emperors of ancient Rome up to Constantine the Great, and Charlemagne. In a history of the world presented in this manner, there is no room for local events, for which *The Book of Princes* is reserved. The chronicler Jans Enikel came from Vienna and with high probability was a member of the newly established burgher class. The chronicler's first mention that can be related to Vienna is a report stating that there was once paganism in Austria, but paganism soon had no power over Christianity. The capital at that time was Tulln on the Danube. In the following verse, he moves on to Vienna — founded as Vaviana and later called Vienna, as it is to this day.

The phrase “as it is still known today” is used very frequently here, as Enikel concludes every quatrain with it. Enikel does not mention the Celts or Roman legions; he distinguishes only between pagans and Christians. Before moving on to the beginnings of Christianity in Vienna, however, he mentions the city’s geographical location — “water” flows there, which is not nameless, but is still called the Danube. A smaller river, called the Wien, flows from the other side of the city. It is worth mentioning here that in relation to Vienna, Enikel uses the term city (stat). Another historical moment after the founding of the city that Enikel mentions is the construction of the Church of St. Ruprecht, which remains the oldest church still standing in Vienna. The chronicler states that the Viennese built the church from the ground up on their own, in honour of St. Ruprecht, and that it was the first rectory in Vienna. He describes in detail how they dried the waterlogged land and dug out solid foundations for the church. In the first half of the 14th century, the chroniclers Leopold of Vienna and Thomas Ebendorfer adopted Enikel’s narrative of the early history of Vienna.

Mgr. Anna Zvířecí (Košťatková) studuje v doktorském programu na Ústavu světových dějin FF UK. Zabývá se veršovanými kronikami ve střední horní němčině, kronikou jako svébytnou formou historického pramene, česko-rakouskými vztahy ve středověku, panovnickou i šlechtickou reprezentací ve vrcholném středověku a didaktikou dějepisu ve druhém i třetím stupni vzdělávání (anna.kosatkova@seznam.cz).